

Analysis and Explanation of Hegel's Philosophical System and Its Influence on the Understanding of Romantic Art

Ali Shekarkhar ^{*1}, Esmail Bani Ardalan ²

*1 (Corresponding author) Department of Philosophy of Art, Shahrood Branch, Islamic Azad University, Shahrood, Iran, alishekarkhar@gmail.com

² Department of Art Research, University of Arts, Tehran, Iran, bani.ardalan@art.ac.ir

Article Info

Research Article

Issue 57

Volume 22

Page 41 to 53

Submission Date: 2024/10/31

Review Date: 2025/01/10

Acceptance Date: 2025/03/18

Publication Date: 2025/03/21

Keywords

Hegelian Logic,
Philosophy of Art,
Hegel's Theory of the End of Art,
Romantic Art

Cite this article

Shekarkhar, A. and Bani Ardalan, E. (2025). Analysis and Explanation of Hegel's Philosophical System and Its Influence on the Understanding of Romantic Art. *Islamic Art Studies*, 22(57), 41-53.

 dorl.net/dor/20.1001.1.*****.****.***.*/

 dx.doi.org/10.22034/IAS.2025.510106.2412

ABSTRACT

This study analyzes Romantic period art with an emphasis on Hegel's theory of the end of art. The primary objective is to examine and explain Hegel's philosophical system and its influence on the understanding of Romantic art. By exploring the tripartite classification of the arts and its connection to truth and spirit, the study seeks to analyze the role of art in advancing human consciousness throughout history. Adopting a descriptive-analytical approach, the research aims to establish a connection between art, religion, and philosophy, elucidating the transition of spirit from the sensible to the intelligible. The findings indicate that in the Romantic era, spirit tends to transcend sensory forms and move toward the intelligible. This process leads to the end of art as an absolute mode of manifestation. Additionally, from Heidegger's perspective, art never dies and always remains in pursuit of the disclosure of truth. These insights contribute to a deeper understanding of artistic and philosophical transformations throughout human history.

Research Objectives:

1. Analysis and explanation of Hegel's theory of the end of art and its connection to Romantic art.
2. Examination of Hegel's philosophical system and its impact on the philosophy of art.

Research Questions:

1. What impact does Hegel's theory of the end of art have on our understanding of Romantic art?
2. How can Hegelian logic contribute to the analysis of artistic periods?

Introduction

Hegelian aesthetics is considered one of the most systematic and influential theories in the philosophy of art, analyzing the historical evolution of art and its position within Hegel's intellectual framework. Hegel regards art as one of the manifestations of the Absolute Spirit, alongside religion and philosophy. He believes that art undergoes a developmental process consisting of three stages: Symbolic, Classical, and Romantic (Hegel, 1835, p. 34). The Romantic stage, which is the subject of this research, is particularly significant due to its role in Hegel's theory of the "end of art." From Hegel's perspective, in this period, art is no longer capable of expressing absolute truth in sensory forms and gradually yields to philosophy and religion (Payne, 2014, p. 56).

Hegel continues by analyzing these historical stages. In his philosophical system, art is divided into the Symbolic, Classical, and Romantic periods. To comprehend these classifications, it is essential to examine Hegel's philosophical system and its impact on art. Hegel maintains that his philosophy integrates previous intellectual traditions, effectively assimilating them. Therefore, an overview of the influence of earlier philosophies on Hegelian thought is necessary (Hegel, 2013, p. 384).

Symbolic art, as the earliest artistic stage, represents the spirit's attempt to manifest itself in sensory forms, though such manifestations remain incomplete and fragmented. In this phase, the spirit struggles to achieve full equilibrium between form and content, preventing artworks from fully conveying truth. Architecture, as the representative art of this stage, exemplifies the spirit's effort toward manifestation. The Classical period marks the stage in which the spirit attains complete balance between form and content (Stace, 2014, p. 364). Hegel attributes Classical art to the Greeks, who successfully depicted divinity through sculpture. However, in the Romantic era, the spirit seeks to transcend sensory forms and approach the intelligible, signifying a spiritual evolution that ultimately leads to the theory of the end of art (Hegel, 2015, p. 384).

In Symbolic art, found in Eastern civilizations such as ancient Egypt, artistic forms are largely metaphorical and non-realistic, lacking full cohesion between form and content. In the Classical period, exemplified in Greek and Roman art, this harmony materializes, allowing lofty ideas to be represented in aesthetically balanced and complete forms (Clarke, 2006, p. 78). Romantic art, which emerges alongside Christianity, gravitates toward introspection. During this period, content dominates form, and artistic expression takes place through intellectual and spiritual elements (Gadamer, 1986, p. 102). Consequently, art distances itself from its corporeal aspects, becoming a subjective and individual experience.

Shakerkhah and Bani Ardalan have concluded in their study that Hegel presents the process of self-consciousness in three stages: art, religion, and philosophy. Art, as the first phase of this triad, directly manifests absolute freedom in the sensory domain. This logical necessity paves the way for the spirit's ultimate self-awareness. Thus, aesthetic beauty holds epistemic value. This perspective on beauty, or the beautiful, constitutes an epistemological phenomenon unparalleled in the history of philosophy. Beauty, in terms of value, is equated with consciousness, or at least serves as a prerequisite for attaining knowledge (Shakerkhah & Bani Ardalan, 2020, p. 303).

Hegel's theory of the end of art argues that art can no longer satisfy humanity's intellectual and epistemic needs. While Classical art effectively conveyed truth through aesthetic forms, in the Romantic period, this capability diminished, gradually allowing philosophy to assume art's function as a medium for truth (Hegel, 1835, p. 211). Hegel emphasizes that in the modern world, philosophy and abstract rationality have reached a stage where they no longer require artistic intermediaries to express truth, leading art toward its conclusion (Payne, 2014, p. 134).

Nevertheless, Hegel's theory of the end of art has faced considerable criticism. Thinkers such as Heidegger and Adorno argue that art continues to hold a vital position in human life and cannot be declared obsolete. Adorno contends that rather than ending in the modern era, art has evolved into new forms of expression and critique driven by social and cultural transformations (Adorno, 1970, p. 86). Meanwhile, Heidegger views art as a pathway to truth in the modern age, asserting that philosophy cannot wholly replace artistic expression (Heidegger, 1977, p. 59).

Thus, analyzing Romantic art and the impact of Hegel's theory of the end of art on this period remains a controversial subject in the philosophy of art. This research aims to examine Hegel's perspectives on Romantic art to determine whether the "end of art" can truly be claimed or if art continues its existence in new forms.

This study seeks to analyze the relationship between truth, spirit, and art to explore art's role in advancing human consciousness. Additionally, it will examine the connections between art, religion, and philosophy to clarify the spirit's transition from the sensory to the intelligible. Finally, the research will investigate the relationship between Hegel's theory of the end of art and Heidegger's perspectives on artistic expression. This study aspires to provide a deeper understanding of artistic and philosophical developments and to elucidate the position of Romantic art in this discourse.

Conclusion

Hegel's theory of the end of art examines the transformation and position of art during the Romantic period, as well as its impact on the understanding of spirit and truth. Hegel argues that art, throughout history, has served as a manifestation of the Absolute Spirit, reaching its pinnacle in the Romantic era. Art is the first stage of the spirit's manifestation in history, expressing itself according to the spirit of each people. Thus, the art Hegel refers to belongs to the past and remains there. Classical art embodied harmony and unity, whereas Romantic art represents imperfection and disharmony, as the spirit proves the inadequacy of sensory perception and turns to religion for the expression of its infinity. Since the artwork no longer fulfills humanity's need for the absolute, we no longer stand before a statue as the Greeks did, experiencing artistic intuition. This art, therefore, is no longer relevant and does not belong to the present, as the conditions of modern times and contemporary intellectual culture are not conducive to such art.

In the Romantic period, art can no longer progress, as it is inherently constrained by form and objectivity. Hegel contends that philosophy and religion contain absolute truths, whereas art cannot fully meet humanity's ultimate intellectual needs. Consequently, art loses its validity as a medium for absolute knowledge. The modern age, shaped by major technological, scientific, and philosophical changes, has influenced humanity's worldview. Artists must break free from traditions and establish new criteria; however, these transformations result in instability and trivialization in art. Romantic art, due to the separation of form and content, can no longer embody absolute truth. Hegel argues that modern art lacks genuine aesthetics and fails to satisfy the spirit's needs, concluding that art is nearing its end, with philosophy and religion taking its place.

Like Hegel, Heidegger connects art to history, asserting that an artwork reveals a nation's historical destiny. He sees art as a means to realize truth, arguing that metaphysical thought suppresses being and has reached its peak in modern times. Heidegger believes that art must disclose truth and transcend metaphysical definitions. In his view, art is threatened and fading in the modern era, as it resists definitions such as mere imitation, representation of nature and the external world, a product of cultural discourse and power, a medium for depicting historical progress, or simply an aesthetic object for academic study. Instead, Heidegger sees art as meaningful only in its connection to "great art" and its manifestation of truth. Great art estranges itself from established existence and metaphysical concepts, liberates itself from dominant notions, and creates a new world within a people and a nation. Therefore, it will never truly end and will continue to reveal new truths. Heidegger, in contrast to Hegel's theory of the

end of art, argues that art remains a historical force and a producer of truth. He emphasizes that artworks should prompt reflection on being and truth. While Hegel holds that modern art no longer fulfills the needs of the spirit, Heidegger maintains that art continues to open pathways to truth.

Ultimately, based on the findings of this study, Romantic art—one of the most significant artistic movements of the eighteenth and nineteenth centuries—not only profoundly impacted aesthetic and philosophical developments but also closely interacted with Hegel's theory of the end of art. Hegel believed that art evolved throughout history, reaching a point where it could no longer serve as the highest form of truth. In his view, Romantic art, characterized by introspection, personal emotion, and subjective content, represents a stage in this transformation where art shifts away from embodying absolute truth and moves toward individual expression. According to Hegel, this shift signifies the end of art's traditional role in truth representation.

Given the theoretical foundations discussed, it can be concluded that Romantic art, despite showcasing peak creativity and individual expression, also highlights the inherent limitations of art as a medium of knowledge. As Hegel suggests, art alone cannot fully convey absolute truth and must yield to philosophy and conceptual thought. Nevertheless, Romantic art has continued to inspire later artistic movements and left a lasting impact on literature, music, and painting. Thus, the end of art in Hegelian thought does not signify the disappearance of art, but rather a transformation in its position and function within human intellectual and cultural systems.

Finally, the findings of this study indicate that Romantic art, with its emphasis on emotion and imagination, while seen by Hegel as evidence of art's transition from its traditional role, also provided a foundation for new artistic styles and movements. This suggests that the concept of the end of art should not be understood as a point of cessation but rather as a shift in how art is perceived and utilized in the pursuit of knowledge and truth.

This research has encountered certain limitations. One of the most significant challenges has been the lack of access to primary sources related to Hegel's theory of the end of art and its various interpretations, which may directly affect the analyses presented. Additionally, the examination of Romantic art in this study has primarily focused on broad theoretical aspects rather than detailed analyses of specific works, which would require further research.

Future studies could explore the relationship between various artistic styles and the theory of the end of art, examining the role of contemporary art within this framework. Interdisciplinary investigations that analyze Hegel's philosophical perspectives

alongside other aesthetic and critical approaches could also enhance the understanding of this subject. Lastly, future research might analyze specific artworks within this theoretical context to provide more concrete insights into the discussion.

References

- Adorno, T. (1970). *Aesthetic Theory*. University of Minnesota Press.
- Clark, D. (2006). *Hegel's Art and Philosophy*. Oxford University Press.
- David James (2016). *Hegel's Aesthetics: Art, Myth and Society* (A. Salarvand, Trans.). Naghsh-e Jahan Mehr Publications, Tehran, Iran. [In Persian].
- Gadamer, H. (1986). *Truth and Method*. Bloomsbury Publishing.
- Gaut, B. & Lopes, D. (2012). *Encyclopedia of Aesthetics* (Group Translation). Academy of Arts, 5th edition, Tehran, Iran. [In Persian].
- Hegel, G.W.F. (1835). *Lectures on Aesthetics*. German University Press.
- Hegel, G.W.F. (2011). *Logic* (E. Malek Esmaili, Trans.). Negah Publications, Tehran, Iran. [In Persian].
- Hegel, G.W.F. (2011). *Introduction to Aesthetics* (S. Masoumi, Trans.). Arsham Publications, Tehran, Iran. [In Persian].
- Hegel, G.W.F. (2012). *Encyclopedia of the Philosophical Sciences* (H. Mortazavi, Trans.). Lahita Publications, Tehran, Iran. [In Persian].
- Hegel, G.W.F. (2015). *Consciousness and Self-Consciousness in Phenomenology of Spirit* (M.M. Ardabili, Trans.). Rouzbehan Publications, Tehran, Iran. [In Persian].
- Hegel, G.W.F. (2011). *Reason in History* (H. Enayat, Trans.). Shafiei Publications, Tehran, Iran. [In Persian].
- Heidegger, M. (1977). *The Origin of the Work of Art*. Indiana University Press.
- Houlgate, S. (2014). *Hegel's Aesthetics* (G. Narimani, Trans.). Ghoghnoos Publications, Tehran, Iran. [In Persian].
- James, D. (2009). *Art, Myth and Hegel's Aesthetic*. Continuum International Publication Group.
- Lacoste, J. (2014). *Philosophy of Art* (M.R. Abolghasemi, Trans.). Mahi Publications, 2nd edition, Tehran, Iran. [In Persian].
- Maker, W. (2000). *Hegel and Aesthetics*. State University of New York Press.

- Ma'aref, A. (2011). *A New Look at the Principles of Mystical Wisdom*. Porsesh Publications, Abadan, Iran. [In Persian].
- Payne, J. (2014). *Hegel and the End of Art*. Routledge.
- Reading, P. (2014). *Hegel* (M.M. Ardabili, Trans.). Ghoghnoos Publications, Tehran, Iran. [In Persian].
- Seyed Ahmadian, A. (2015). *Lordship and Bondage*. Cheshmeh Publications, Tehran, Iran. [In Persian].
- Shekarkhar, A. & Bani Ardalan, E. (2020). "The Historical Study and Gradual Change of Art with Emphasis on Hegel's Theory of the End of Art". *Philosophical Investigations*, 14(32), 304-315.
- Stace, W.T. (2014). *Hegel's Philosophy* (H. Enayat, Trans.). Amir Kabir Publications, Tehran, Iran. [In Persian].
- Zimmerman, M. (2014). *What is Aesthetics?* (M.R. Abolghasemi, Trans.). Mahi Publications, 3rd edition, Tehran, Iran. [In Persian].

تحلیل و تبیین نظام فلسفی هگل و تأثیر آن بر فهم هنر رمانتیک

علی شکرخوار^۱ ID، اسماعیل بنی‌اردلان^۲ ID

^۱ (نویسنده مسئول) دانشجوی دکتری فلسفه هنر، واحد شاهرود، دانشگاه آزاد اسلامی، شاهرود، ایران، alishekarkhar@gmail.com

^۲ استاد، گروه پژوهش هنر، دانشگاه هنر، تهران، ایران، bani.ardalan@art.ac.ir

چکیده

هگل از جمله فلاسفه نظریه‌پرداز در حوزه هنر است. تلاش برای تحلیل تحولات متأخر هنر با تکیه بر نظریات هگل می‌تواند گوشه‌هایی از زوایای پنهان تحولات هنر را آشکار سازد. این تحقیق به تحلیل هنر دوره رمانتیک با تأکید بر نظریه پایان هنر هگل می‌پردازد. هدف اصلی این تحقیق تحلیل و تبیین نظام فلسفی هگل و تأثیر آن بر فهم هنر رمانتیک است. با واکاوی طبقه‌بندی سه‌گانه هنرها و ارتباط آن با حقیقت و روح، سعی می‌شود تا نقش هنر در پیشرفت آگاهی انسان در طول تاریخ تحلیل گردد. این پژوهش با رویکرد توصیفی - تحلیلی، به دنبال ایجاد ارتباطی میان هنر، دین و فلسفه و تبیین گذار روح از محسوس به معقول است. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که در دوره رمانتیک، روح تمایل دارد تا از قالب‌های محسوس فراتر رود و به معقول نزدیک‌تر شود. این روند منجر به پایان هنر به‌عنوان یک شکل تجلی مطلق می‌گردد. همچنین، از منظر هیدرگر، هنر هرگز نمی‌میرد و همواره در جست‌وجوی انکشاف حقیقت باقی می‌ماند. این یافته‌ها می‌توانند به درک عمیق‌تری از تحولات هنری و فلسفی در تاریخ بشر کمک کنند.

اهداف پژوهش:

۱. تحلیل و تبیین نظریه پایان هنر هگل و ارتباط آن با هنر رمانتیک.
۲. تحلیل نظام فلسفی هگل و تأثیر آن بر فلسفه هنر.

سوالات پژوهش:

۱. نظریه پایان هنر هگل چه تأثیری بر فهم ما از هنر رمانتیک دارد؟
۲. چگونه منطق هگلی می‌تواند به تحلیل دوره‌های هنری کمک کند؟

اطلاعات مقاله

مقاله پژوهشی

شماره ۵۷

دوره ۲۲

صفحه ۴۱ الی ۵۳

تاریخ ارسال مقاله: ۱۴۰۳/۰۸/۱۲

تاریخ داوری: ۱۴۰۳/۱۰/۲۲

تاریخ صدور پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۲۸

تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۱/۰۱

کلمات کلیدی

منطق هگل،

فلسفه هنر،

نظریه پایان هنر هگل،

هنر رمانتیک.

ارجاع به این مقاله

شکرخوار، علی و بنی‌اردلان، اسماعیل. (۱۴۰۴). تحلیل و تبیین نظام فلسفی هگل و تأثیر آن بر فهم هنر رمانتیک. *مطالعات هنر اسلامی*, ۲۲(۵۷), ۴۱-۵۳.

[dori.net/dor/20.1001.1.*
***** ***/](http://dx.doi.org/10.22034/IAS.2025.5106.2412)

[dx.doi.org/10.22034/IAS
.2025.5106.2412](http://dx.doi.org/10.22034/IAS.2025.5106.2412)

مقدمه

زیبایی‌شناسی هگلی یکی از نظام‌مندترین و تأثیرگذارترین نظریه‌ها در فلسفه هنر محسوب می‌شود که به تحلیل تطور تاریخی هنر و تحلیل جایگاه آن در نظام فکری او می‌پردازد. هگل هنر را به‌عنوان یکی از مظاهر روح مطلق در کنار دین و فلسفه می‌داند و معتقد است که هنر در مسیر تکاملی خود سه مرحله را پشت سر گذاشته است: نمادین، کلاسیک و رمانتیک (هگل، ۱۸۳۵: ۳۴). مرحله رمانتیک که موضوع این پژوهش است، به‌دلیل نقش آن در نظریه «پایان هنر» از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. از دیدگاه هگل، در این دوره، هنر دیگر قادر نیست حقیقت مطلق را در قالب‌های محسوس بیان کند و به‌تدریج جای خود را به فلسفه و دین می‌دهد (پین، ۲۰۱۴: ۵۶). در ادامه، هگل به تحلیل این مراحل تاریخی می‌پردازد. در نظام فلسفی هگل، هنر به سه دوره نمادین، کلاسیک و رمانتیک تقسیم شده است. برای درک این طبقه‌بندی‌ها، لازم است که به نظام فلسفی هگل و تأثیرات آن بر هنر توجه شود. هگل معتقد است که فلسفه‌اش شامل اندیشه‌های پیشین است و در واقع آن‌ها را در خود حل کرده است؛ بنابراین، تحلیل اجمالی تأثیرات فلسفه‌های قبلی بر تفکر هگلی ضروری است (هگل، ۱۳۹۲: ۳۸۴).

هنر نمادین، به‌عنوان نخستین دوره هنری، نشان‌دهنده تلاش روح برای تجلی در اشکال محسوس است، هرچند که این تجلی هنوز ناقص و غیرمنسجم است. در این دوره، روح نمی‌تواند به توازن کامل میان صورت و محتوا دست یابد؛ از این رو، آثار هنری نمی‌توانند حقیقت را به‌طور کامل نمایان کنند. معماری به‌عنوان هنر شاخص این دوره، نمونه‌ای از تلاش روح برای تجلی است. دوره کلاسیک، مرحله‌ای است که در آن روح به توازن کامل میان صورت و محتوا دست می‌یابد (ستیس، ۱۳۹۳: ۳۶۴). هگل هنر کلاسیک را به یونانیان نسبت می‌دهد که توانسته‌اند الوهیت را در قالب پیکرتراشی به تصویر بکشند. اما در دوره رمانتیک، روح تمایل دارد تا از قالب‌های محسوس فراتر رود و به معقول نزدیک‌تر شود. این تغییر نشان‌دهنده تکامل روحی است که در نهایت منجر به نظریه پایان هنر می‌شود (هگل، ۱۳۹۴: ۳۸۴). در هنر نمادین که در تمدن‌های شرقی مانند مصر باستان دیده می‌شود، شکل‌های هنری بیشتر به‌صورت استعاری و غیرواقع‌گرایانه هستند و هنوز رابطه‌ای کامل میان فرم و محتوا شکل نگرفته است. در مرحله کلاسیک که اوج آن در هنر یونانی و رومی دیده می‌شود، این هماهنگی میان فرم و محتوا به تحقق می‌رسد و ایده‌های متعالی در قالب‌های زیباشناختی متوازن و کامل نمود می‌یابند (کلارک، ۲۰۰۶: ۷۸). هنر رمانتیک که با ظهور مسیحیت همراه است، به‌سوی درون‌گرایی حرکت می‌کند. در این دوره، محتوا بر شکل غالب می‌شود و بیان هنری از طریق عناصر ذهنی و روحانی صورت می‌گیرد (گادامر، ۱۹۸۶: ۱۰۲). به این ترتیب، هنر از جنبه جسمانی خود فاصله می‌گیرد و به امری ذهنی و فردی تبدیل می‌شود. شکرخوار و بنی‌اردلان در تحقیقی نتیجه گرفته‌اند که هگل فرایند خودآگاهی را در سه مرحله هنر، دین و فلسفه مطرح می‌کند. هنر، به‌عنوان نخستین گام این سه‌گانه، آزادی مطلق را به‌طور مستقیم در امر محسوس متجلی می‌سازد. این یک ضرورت منطقی است که راه را برای خودآگاهی نهایی روح هموار می‌کند. از این رو، زیبایی معرفتی ارزشمند است. این دیدگاه نسبت به زیبایی یا یک امر زیبا، پدیده‌ای معرفت‌شناختی است و

در تاریخ فلسفه بی‌نظیر به‌شمار می‌آید. زیبایی از منظر ارزش، برابر با آگاهی است، یا حداقل پیش‌نیازی برای دستیابی به دانش محسوب می‌شود (شکرخوار و بنی‌اردلان، ۲۰۲۰: ۳۰۳).

هگل در نظریه خود دربارهٔ پایان هنر، معتقد است که هنر دیگر قادر به پاسخگویی به نیازهای فکری و معرفتی انسان نیست؛ درحالی‌که در دوره کلاسیک، هنر می‌توانست به‌خوبی حقیقت را در قالب‌های زیباشناختی عرضه کند، در دوره رمانتیک، این امکان کاهش‌یافته و به‌مرور، فلسفه جایگاه آن را به‌عنوان ابزار شناخت حقیقت اشغال می‌کند (هگل، ۱۸۳۵: ۲۱۱). او تأکید می‌کند که در دنیای مدرن، فلسفه و عقلانیت انتزاعی به مرحله‌ای رسیده‌اند که دیگر نیازی به واسطه‌های هنری برای بیان حقیقت ندارند و به همین دلیل، هنر به پایان خود نزدیک می‌شود (پین، ۲۰۱۴: ۱۳۴).

با این حال، نظریه پایان هنر هگل به شکل گسترده‌ای مورد نقد قرار گرفته است. برخی متفکران مانند هایدگر و آدورنو بر این باورند که هنر همچنان دارای جایگاهی مهم در زندگی بشری است و نمی‌توان آن را به‌سادگی پایان‌یافته دانست. آدورنو معتقد است که هنر در عصر مدرن نه‌تنها به پایان نرسیده، بلکه به‌واسطهٔ تحولات اجتماعی و فرهنگی، شکل‌های جدیدی از بیان و نقد را پیدا کرده است (آدورنو، ۱۹۷۰: ۸۶). از سوی دیگر، هایدگر هنر را به‌عنوان راهی برای دسترسی به حقیقت در دوران مدرن می‌داند و بر این نکته تأکید دارد که فلسفه نمی‌تواند به‌طور کامل جایگزین هنر شود (هایدگر، ۱۹۷۷: ۵۹). از این‌رو، تحلیل هنر رمانتیک و تأثیر نظریهٔ پایان هنر هگل بر این دوره، همچنان موضوعی بحث‌برانگیز در حوزهٔ فلسفه هنر است. این پژوهش تلاش می‌کند تا با تحلیل نظریات هگل دربارهٔ هنر رمانتیک، به این پرسش پاسخ دهد که آیا واقعاً می‌توان از «پایان هنر» سخن گفت یا اینکه هنر همچنان به حیات خود در قالب‌های جدید ادامه می‌دهد. این پژوهش سعی دارد تا با تحلیل نسبت میان حقیقت، روح و هنر، نقش هنر در پیشرفت آگاهی انسان را بررسی کند. همچنین، ارتباط میان هنر، دین و فلسفه تحلیل خواهد شد تا دلیل گذار روح از محسوس به معقول تبیین گردد. در نهایت، نسبت میان نظریه پایان هنر هگل و نظرات هیدگر در خصوص هنر نیز مورد تحلیل قرار خواهد گرفت. این تحقیق امید دارد تا درک عمیق‌تری از تحولات هنری و فلسفی ارائه دهد و جایگاه هنر رمانتیک را در این زمینه روشن کند.

این پژوهش با رویکردی توصیفی — تحلیلی انجام شده است که از نظر هدف و نوع ماهیت، کاربردی هست که طی آن تلاش می‌شود که به سؤالات تحقیق پاسخ‌های مناسبی ارائه گردد. روش گردآوری داده‌های این مطالعه به شیوهٔ مشاهده و کتابخانه‌ای - اسنادی (تصویری) است که طی آن با مطالعه مقالات و کتاب‌های معتبر و مرتبط با پژوهش، پایان‌نامه‌ها و همچنین جمع‌آوری آثار... جمع‌آوری و مورد تجزیه و تحلیل واقع شده‌اند که هدف اصلی برقرار کردن ارتباط میان هنر، دین و فلسفه هست و دلیل گذار روح را در طول تاریخ از امر محسوس به امر معقول و از دوره ابتدایی هنر یعنی دورهٔ هنر نمادین تا گذار از دورهٔ رمانتیک و علت رسیدن به نظریه پایان هنر را بیان کرده و به مراحل بعدی و شیوه‌های دیگر خودآگاهی و تجلی روح می‌پردازد.

۱. مبانی نظری و مفهومی پژوهش

۱.۱. هنر نمادین، هنر کلاسیک و هنر رمانتیک

هنر نمادین یا سمبولیسم جنبشی هنری و ادبی است که در اواخر قرن نوزدهم در فرانسه به‌عنوان واکنشی به رئالیسم و امپرسیونیسم شکل گرفت. این مکتب با استفاده از نشانه‌ها و نمادها، مفاهیم نامشهود و انتزاعی را بیان می‌کند. در این سبک، هنرمندان به‌جای نمایش مستقیم موضوعات، از عناصر نمادین مانند اشیا، رنگ‌ها و اشکال هندسی برای انتقال معانی عمیق‌تر بهره می‌برند. نمونه برجسته آن، نقاشی فرشته زخمی اثر هوگو سیمبرگ است که آسیب‌پذیری ایده‌آل‌ها را نشان می‌دهد. در ادبیات نیز، نمادگرایی در آثار شارل بودلر نمایان است. به‌طور کلی، این سبک هنری فرصتی برای برداشت‌های شخصی مخاطب و درک مفاهیم پیچیده فراهم می‌کند.

هنر کلاسیک (کلاسیسیسم) جنبشی هنری در قرن هفدهم اروپا بود که با الهام از هنر یونان و روم باستان بر تعادل، تناسب، هارمونی، سادگی و عقل‌گرایی تأکید داشت. هدف آن، دستیابی به کمال زیبایی از طریق اصول خردگرایانه بود. ویژگی‌های آن شامل رعایت تناسب، استفاده از فرم‌های ساده، توجه به منطق و الهام از اساطیر و تاریخ باستان است. نمونه‌های بارز آن در معماری (معبد پارتون)، مجسمه‌سازی (داوود اثر میکل‌آنژ) و نقاشی (سوگند هوراتی‌ها اثر ژاک - لوئی داوید) دیده می‌شود. این سبک تأثیر زیادی بر دوره نئوکلاسیک داشت.

ویژگی‌های هنر کلاسیک عبارت است از (ردینگ، ۱۳۹۳: ۸۴): تعادل و تناسب، سادگی و هارمونی، عقل‌گرایی، الهام از اساطیر و تاریخ باستان.

هنر رمانتیک که در اواخر قرن هجدهم و اوایل قرن نوزدهم میلادی در اروپا ظهور کرد، جنبشی هنری، ادبی و فکری است که به‌عنوان واکنشی در برابر عقل‌گرایی و نظم حاکم بر دوره روشنگری و نئوکلاسیسیسم پدید آمد. این مکتب بر احساسات شدید، فردگرایی، تخیل و بازگشت به طبیعت تأکید دارد و به‌دنبال بیان عواطف انسانی، تجربه‌های شخصی و ستایش از گذشته، به‌ویژه قرون وسطی، است. ویژگی‌های هنر رمانتیک شامل تأکید بر احساسات و عواطف، فردگرایی، بازگشت به طبیعت و تخیل و خلاقیت است. هنرمندان رمانتیک به بیان احساسات عمیق و تجربه‌های شخصی می‌پرداختند و احساساتی مانند ترس، حیرت، عشق و اندوه را در آثار خود منعکس می‌کردند (میگر، ۲۰۰۰: ۶۲). آن‌ها به فرد و تجربه‌های شخصی توجه ویژه‌ای داشتند و از قواعد و سنت‌های مرسوم فاصله می‌گرفتند. طبیعت در هنر رمانتیک جایگاه ویژه‌ای داشت و به‌عنوان منبع الهام و نمادی از زیبایی و عظمت مورد توجه قرار می‌گرفت (احمدیان، ۱۳۹۴: ۴۰). این سبک بر اهمیت تخیل و خلاقیت هنرمند تأکید داشت و هنرمندان را تشویق می‌کرد تا از قید و بندهای عقل‌گرایی و قواعد سنتی رها شوند. نمونه‌هایی از هنر رمانتیک شامل نقاشی «کلک مدوسا» اثر تئودور ژریکو که حادثه غرق‌شدن کشتی مدوسا و تلاش بازماندگان برای بقا را به تصویر می‌کشد، رمان «رنج‌های ورتر جوان» نوشته یوهان ولفگانگ فون گوته که داستان عشق ناکام ورتر را روایت می‌کند، و سمفونی شماره ۶

بتهوون، معروف به «سمفونی پاستورال» که با الهام از طبیعت و بیان احساسات مرتبط با آن ساخته شده است، می‌شود. هنر رمانتیک با تمرکز بر عواطف و تخیل، تأثیر عمیقی بر هنر و ادبیات دوره‌های بعدی داشته است.

۱.۲. فلسفه هنر هگل

فلسفه هنر هگل به‌عنوان بخشی از نظام فلسفی او در نظر گرفته می‌شود و برای درک آن، لازم است که به تاریخ فلسفه و مباحث اصلی آن توجه شود. هگل ادعا می‌کند که نظام فلسفی‌اش شامل تمام فلسفه‌های پیشین است و هسته‌های پنهان اندیشه‌های آنان را نمایان می‌کند. او به‌دنبال کشف «دلیل نخستین» جهان است که همواره رازآلود بوده است. نیاز به فلسفه: روح انسان به‌دنبال درک ابژه‌ها و اهداف خود است و برای این کار، نیاز به اندیشه‌ورزی دارد. این اندیشه‌ورزی به روح کمک می‌کند تا به خویشتن خالص خود بازگردد. شرایط اصل نخستین: هر اصل نخستینی باید دو شرط را برآورده کند: اول، توضیح پدیدآمدن جهان؛ دوم، تبیین دلیل وجودی خود. اصل نخستین باید مستقل از عناصر حسی باشد و مقدم بر جهان وجود داشته باشد (هگل، ۱۳۹۱: ۴۲۰).

فلاسفه پیشین:

پارمنیدس: هستی را تغییرناپذیر و واحد می‌داند.

افلاطون: حواس را نادرست می‌داند و بر این باور است که جهان محسوس فقط سایه‌ای از عالم مثال است.

ارسطو: ماده و صورت را جدا از یکدیگر نمی‌داند و هر چیز را ترکیبی از این دو می‌بیند.

تأثیرات بر هگل: هگل از ارسطو و اسپینوزا تأثیر پذیرفته است. او نفی را به‌عنوان بخشی از جریان هستی می‌بیند، درحالی‌که اسپینوزا آن را نوعی نفی می‌داند. هگل همچنین به چالش‌های هیوم و کانت پاسخ می‌دهد و معتقد است که مقولات باید به موجودات عینی تبدیل شوند. در نهایت، هگل با ارائه نظریه دیالکتیک خود، سعی در توضیح چگونگی تحول و رشد چیزها دارد و بر این باور است که شناخت انسان باید شامل سیر تاریخی و شرایط خاص جغرافیایی باشد (مجتهدی، ۱۳۹۰: ۲۹).

۱.۳. منطق هگلی

منطق هگل به‌عنوان یکی از ارکان اصلی فلسفه او، در تلاش است تا حقیقت را از طریق دیالکتیک و تحلیل اندیشه و واقعیت کشف کند. هگل در مقدمه علم منطق، «حقیقت» را هدف اصلی منطق می‌داند و بر این باور است که تحلیل اندیشه به‌طور ناگزیر به تحلیل واقعیت نیز می‌انجامد. او علم منطق را به سه بخش اصلی تقسیم می‌کند: هستی، ذات و صورت معقول (ردینگ، ۱۳۹۳: ۵۵).

بخش اول منطق هگل به مقوله هستی اختصاص دارد. هستی به معنای کاملاً مجرد و بدون تعیین است و باید کلی‌ترین نوع مقولات باشد تا بتواند به‌عنوان مقوله آغازین عمل کند. هگل هستی را به‌عنوان «عدم تعیین محض» معرفی می‌کند که از هرگونه صفات و تعینات آزاد است. او معتقد است که این هستی مطلقاً نامتعین و بی‌شکل بوده

و با نیستی یکی است. این مفهوم نشان‌دهنده آغازین بودن هستی در دیالکتیک هگل است (معارف، ۱۳۹۰: ۲۲۰). هگل در دیالکتیک خود به رابطه میان هستی و نیستی می‌پردازد و نتیجه می‌گیرد که هستی همان نیستی است. این نتیجه‌گیری نشان‌دهنده فرایند دیالکتیکی است که در آن تضادها به یکدیگر پیوند خورده و از این طریق به حقیقت دست می‌یابند. هگل بر این باور است که هیچ تحلیل علمی نمی‌تواند اعتبار داشته باشد اگر فرایند دیالکتیک را نپیماید (ژیلسون، ۱۳۹۴: ۲۶۵). بخش دوم منطق هگل به ذات اختصاص دارد که شامل تحلیل عمیق‌تر از مفاهیم و روابط میان آن‌هاست. ذات، جوهر یا حقیقت پنهان چیزهاست که در پس ظاهر آن‌ها قرار دارد. هگل معتقد است که ذات باید از طریق دیالکتیک کشف شود، زیرا تنها با توجه به روابط متقابل می‌توان به حقیقت رسید (هگل، ۱۳۹۰: ۵۷). بخش سوم منطق هگل به صورت معقول مربوط می‌شود که شامل شکل‌های منطقی و ساختارهای ذهنی است. هگل بر این باور است که صورت معقول باید بتواند مقولات مختلف را در یک نظام واحد ادغام کند. او تأکید می‌کند که مقولات باید نه تنها مستقل بلکه مرتبط با یکدیگر باشند تا بتوانند یک کل منسجم را تشکیل دهند (هگل، ۱۳۹۱: ۱۹۱).

هگل تحت تأثیر فلاسفه‌ای چون کانت، اسپینوزا، افلاطون و ارسطو قرار گرفته است. او انتقادات کانت را مورد توجه قرار داده و تلاش کرده تا نظریات او را با رویکرد دیالکتیکی خود تبیین کند. همچنین، هگل مفهوم مطلق را به‌عنوان نظامی از مقولات معرفی می‌کند که در آن ذهن و واقعیت یک حقیقت واحد هستند. منطق هگل نه تنها یک سیستم منطقی بلکه یک روش‌شناختی برای درک حقیقت و واقعیت است. او با استفاده از دیالکتیک، سعی در توضیح چگونگی تحول مفاهیم و روابط میان آن‌ها دارد. این رویکرد نه تنها برای فلسفه بلکه برای علوم اجتماعی و انسانی نیز تأثیرگذار بوده و همچنان مورد بحث قرار می‌گیرد (معارف، ۱۳۹۰: ۲۶۲).

۱.۴. هنر نمادین از دیدگاه هگل

سمبل علامتی است با ویژگی‌های منحصربه‌فرد که از جنبه‌های قراردادی فاصله گرفته و رابطه‌ای طبیعی با مدلول خود برقرار می‌کند. هر سمبل حداقل یکی از صفات مدلول خود را نمایان می‌سازد، مانند شیر به‌عنوان نماد جسارت، روباه نماد مکر و ترازو نماد عدالت. سمبل همواره لفظی دوپهلوی است که ضمن دلالت بر مدلول خود، ابهام و تردید نیز در ذهن ایجاد می‌کند. هنر سمبولیک، نخستین وسیله‌ای است که روح برای تجلی خویش برمی‌گزیند. این هنر آغازین، کلی، انتزاعی و مبهم است که در مراحل بعدی به وضوح و تشخیص می‌رسد. هگل چهار مرحله برای هنر نمادین معرفی می‌کند: مرحله زرتشتی با وحدت بی‌واسطه روح و طبیعت، مرحله هندی با تلاش برای شکل‌دهی به اندیشه درونی، مرحله مصری با تمایز اولیه میان روح و اعیان، و مرحله یهودی با جدایی کامل محتوا از صورت. هنرمند در این دوره، خام‌اندیش و ناآگاه است که به تجلی‌های روح آگاهی ندارد. او میان صورت و معنا تفاوتی حس نمی‌کند و صورت را عین معنا می‌داند. مصالح هنری باید با اندیشه تناسب داشته باشد و هنرمند باید مهارت آن را داشته باشد که مقصود را در آن متبلور کند و از روح خفته در آن خبر دهد. هنر نمادین هنوز نتوانسته صورت منسجم معنی را دریابد و صورت نامتناهی را به‌درستی تجسم بخشد. این هنر از روح آگاهی ندارد و نمی‌تواند

هماهنگی میان صورت و معنا ایجاد کند. در واقع، هنر سمبولیک هنری کنایی است که دلالتش با محتوای اندیشه هنری غیرمستقیم و رمزآلود است (جیمز، ۱۳۹۵: ۳۸).

در زرتشت باوری، امر نامحدود با پدیده نور، وحدتی بی‌واسطه دارد. نور به مثابه تجلی کامل خدایی، چنان با مفهوم الوهیت آمیخته است که میان مقصود و نشانه هیچ جدایی وجود ندارد هندیان باستان میان مطلق و صورت تفاوتی قائل نبودند. هنرمند هندی برای رفع تضاد میان مطلق و عین محسوس، اشکال را بسیار بزرگ و مبالغه‌آمیز خلق می‌کرد. این آثار به دلیل ناتوانی در بیان کامل روح، توده‌ای سنگین و مسخ شده می‌نمایند. هنر مصری مرحله‌ای فراتر از هنر هندی است. در اینجا تفاوت میان روح و اعیان احساس می‌شود. اهرام نمونه برجسته این هنر هستند که نشان‌دهنده آگاهی اولیه انسان از درون‌سویی روح است. از دیدگاه هگل، حیوانات در هنر مصری همچون نماد محسوب می‌شوند. ققنوس برای مثال، نماد فرایند ناپدید شدن و تجلی دوباره است. مصریان توانستند مفهوم هستی مطلق را به هستی‌ای انسان‌محور تبدیل کنند. در یهودیت، محتوا و صورت از هم مستقل می‌شوند. روح یا خدا حقیقتی دست‌نیافتنی تصور می‌شود. در این رویکرد، امر محدود در خدمت شکوه و قدرت مطلق خدا قرار می‌گیرد. هگل معتقد است هنر نمادین در یافتن وحدت میان صورت و معنا ناکام است. فرم حسی ظرفیت ارائه محتوای مطلق را ندارد و آنچه نمایش می‌دهد شایسته محتوای روح نیست (هولگیت، ۱۳۹۳: ۴۹).

۱.۵. هنر کلاسیک

هنر کلاسیک، به‌عنوان مرحله‌ای از تاریخ هنر، در نظریه هگل به‌عنوان هنر نمادین و مرحله دوم تقسیم‌بندی نظام هنرهای او شناخته می‌شود. این نوع هنر به دوره‌ای اشاره دارد که در آن توازن و هماهنگی میان صورت (فرم) و معنا (محتوا) یا ماده و روح به وجود می‌آید. هگل بر این باور است که در هنر کلاسیک، محتوا به‌وضوح در قالب صورت تجلی می‌یابد و هر جزء مادی اثر هنری برای بیان پیام آن ضروری است (گات، لوپس، ۱۳۹۱: ۵۳).

یونانیان با واکاوی هنرهای پیشین خود، به‌ویژه هنر مصری، آن را ناقص یافتند و بر این اساس تلاش کردند تا با الهام از خدایان المپی، آثار هنری جدیدی خلق کنند. مجسمه‌سازی به‌عنوان یک فرم هنری برجسته، نشان‌دهنده آرامش روح انسان و تجلی هماهنگی میان محتوا و فرم است. در این آثار، خداوندان به‌صورت انسانی تجسم یافته‌اند و این امر نشان‌دهنده آزادی انسان در بیان روح است (ژیمنز، ۱۳۹۳: ۱۶۹).

هگل معتقد است که تحول در فهم امر خدایی از مصری به یونانی، نشان‌دهنده دگرگونی هنر از دوره سمبولیک به دوره کلاسیک است. در دوره کلاسیک، بیان هنری میان ماده موضوع و شیوه حسی بیان آن به هماهنگی و انسجام دست می‌یابد. این سیر دیالکتیکی، تحولی درک روح مطلق را نشان می‌دهد که در طول تاریخ رخ می‌دهد (هولگیت، ۱۳۹۳: ۸۹ و ۹۰). از نظر هگل، والاترین نوع هنر، هنر کلاسیک است؛ زیرا در آن درون‌مایه معنوی با صورت حسی‌اش در هماهنگی کامل قرار دارد. او بر این باور است که زیبایی حقیقی تنها در مجسمه‌سازی یونان باستان یافت می‌شود. زیبایی کلاسیک نه تنها نمایانگر روح آزاد است؛ بلکه خود شکل، تجلی روحانیت آزاد را نیز آشکار

می‌کند (هولگیت، ۱۳۹۳: ۴۶). هومر و هزیود، دو شاعر بزرگ یونانی، نقش مهمی در شکل‌گیری مفهوم خداوندان انسانی ایفا کردند. آن‌ها خداوندان را از قالب‌های سنگی و مفرغی خارج کرده و آن‌ها را با صفات انسانی تجسم کردند. این تغییر نشان‌دهنده رابطه دوگانه هنرمند با محتوای اثر هنری است؛ از یک‌سو عناصر سنتی و از سوی دیگر نوآوری هنرمند (جمیز، ۲۰۰۹: ۷۳) در هنر کلاسیک، فرم و محتوا به‌طور کامل با یکدیگر ترکیب شده‌اند. برخلاف هنرهای دیگر که ممکن است معانی پنهانی داشته باشند، در هنر کلاسیک معنا به‌وضوح در فرم تجلی می‌یابد. این نوع هنر نه تنها از نظر زیبایی‌شناسی بلکه از نظر فلسفی نیز کمال خود را نشان می‌دهد (عبادبان، ۱۳۹۰: ۵۳).

۲. یافته‌ها

۲/۱. هنر رمانتیک

هگل در دورانی زندگی می‌کرد که دو جریان فکری روشنگری و رمانتیسم با یکدیگر تلاقی داشتند. او از ایده‌های نوین این دو جریان آگاه بود و سعی داشت تا آنها را به یکدیگر پیوند دهد. هنر کلاسیک، به‌عنوان مرحله‌ای از تاریخ هنر، به توازن میان صورت و معنا می‌پردازد، اما در هنر رمانتیسم، روح هنرمند به سمت درون و سوپرتیویته (ذهنیت‌گرایی) گرایش پیدا می‌کند. در هنر کلاسیک، آرامش و استقلال ویژگی‌های بارز است، درحالی‌که در هنر رمانتیسم، فعالیت و احساسات انسانی موضوع اصلی هستند. هگل معتقد است که هنرمند بخشی از دیالکتیک روح است و هنر رمانتیسم به معنای عمیق‌تری از روح و ذاتی بودن آن اشاره دارد. هگل سه نوع هنر را برای دوره رمانتیسم شناسایی می‌کند: نقاشی، موسیقی و شعر. نقاشی با رنگ و نور ارتباط دارد و احساسات را تجلی می‌بخشد. موسیقی، به دلیل عدم وابستگی به فضای مادی، عاطفی‌ترین هنرهاست و احساسات انسانی را از طریق صداها بیان می‌کند. شعر نیز کامل‌ترین هنر است؛ زیرا کم‌ترین ماده را برای تجلی معنا نیاز دارد و بر زبان تکیه دارد. در نهایت، هگل بر این باور است که شعر در بالاترین رتبه هنرها قرار دارد؛ زیرا توانایی بیان آزادی روح را به بهترین شکل ممکن دارد. او سه نوع شعر حماسی، غنایی و نمایشی را تشخیص می‌دهد که هرکدام ویژگی‌های خاص خود را دارند.

هنرمند موردنظر هگل، خود، بخشی از دیالکتیک روح است نه صرفاً عینیت‌بخش ذهن. هنر رمانتیک، چیزهای بیرونی و محسوس را همچون صورت و زیبایی یک شیء، تابع معنا و مدلول نهفته در آن می‌داند. هنر رمانتیک هم‌نهاد دو مرحله پیش از خود و سیری دیالکتیکی در تکامل تاریخ خودآگاهی است که در هنر تجلی کرده است و هرگز به‌صورت تصادفی پدید نیامده؛ بلکه از شیوه‌هایی پیروی می‌کند که ذهن می‌تواند خود را به فعلیت و عینیت درآورد.

هنر رمانتیک را به تعبیری می‌توان بیان اهمیت روح هنرمند و ذهنیت ناب و مطلق نیز دانست. روح در هیچ صورت و قالب محسوس و مادی، جای‌گیر نیست و فقط در زندگی درونی و معنوی، قابل بازشناسایی است. روح به‌طور کامل بر فرم و صورت و قالب مادی، چیره و مسلط است و مدام به‌سوی چیزی فراتر از تصور و متعالی و

دست‌نیافتنی حرکت می‌کند و چون به آن دست نمی‌یازد، به قالب محسوس خویش بازمی‌گردد. صورت در شایسته‌ترین حالت خود به این مرحله، اشاره می‌کند.

هگل سه هنر برای دورهٔ رمانتیک تشخیص می‌دهد: نقاشی، موسیقی و شعر. در نقاشی، رنگ و نور، روشن‌گر این حرکت روح هستند؛ هم عناصر فیزیکی محسوب می‌شوند و هم عناصر متافیزیکی، در نقاشی است که امر مقدس به صورت عشق ظاهر می‌شود. موردی که در پیکرسازی پیشینه نداشت. هگل می‌گوید که همین در حکم عنصر مسیحی نقاشی است. روح در هیچ کالبد محسوس‌ی جای نمی‌گیرد و تنها در زندگی درونی و معنوی خویش بازشناخته می‌شود. پس نکتهٔ مرکزی این هنر، زندگی درونی روح است و ذهنیت ناب و مطلق.

در سیر از هنر کلاسیک به هنر رمانتیک، حجم وسیعی از ماده و عین محسوس به حجم اندکی از ماده و صورت می‌رسد و گستره‌ای از خیال و ذهنیت را در برمی‌گیرد و این فاصله‌گیری هرچه بیشتر از ماده و نزدیک‌تر شدن به محتواست. روح، در سیری دیالکتیکی، کالبد مادی و محسوس خویش را که به‌راستی گنجایش و شایستگی آن را داشته باشد، نمی‌یابد؛ زیرا محتوای واقعی هنر رمانتیک زندگی درونی و ذهنی مطلق است. درواقع، هنرهای پنج‌گانه در سه دورهٔ هنر نمادین، هنر کلاسیک و هنر رمانتیک، می‌توان اظهار داشت که به لحاظ زمانی، همهٔ صورت‌های جزئی و خاص هنری، روند روبه‌رشد و تکامل روح را تجلی می‌دهند: در ابتدا، فرم و قالب سخت و سنگین و مادی معماری و در پلین، روح ناب و چیرگی مطلق بر ماده در قالب شعر. هگل، شعر را به لحاظ فراتر رفتن از سوژکتیویته خویش، والاترین نوع هنر می‌داند. از نظر هگل، شعر، کل هنر است؛ زیرا هم‌نهاد و سنتز هنرهای تجسمی و موسیقی است؛ سنتزی از ذهنیت و عینیت است. شعر از منظر وی، سرزمین ندارد و جهان‌شمول بوده و در همه ادوار تاریخی حضور دارد؛ اما گفتنی است هگل یادآور می‌شود که یگانه «اثر هنری مطلق» در دنیای رمانتیک، ترویج مسیحیت است.

هنر رمانتیک، محتوای خود را از تاریخ زندگی مسیح، رستگاری اخروی، مریم مقدس و حواریون می‌گیرد؛ این هنر بدین‌سان، جهان‌شمول بودن خود را به‌حداعلا بیان می‌کند. آن هنگام که از منظر هگل، «اثر هنری مطلق» در دورهٔ رمانتیک، ترویج مسیحیت اعلام می‌شود، با آغاز قرن نوزدهم که پایان هنر رمانتیک هست، این وظیفهٔ خطیر هنر رمانتیک نیز به پایان خویش نزدیک می‌شود. هگل اظهار می‌دارد که هنر رمانتیک پیوندی بسیار نزدیک با هنر مسیحیت دارد تا آنجا که هنر در جهان مدرن، به‌شدت از دین مسیح مستقل شده و وابستگی خود را به آن قطع کرده است. هگل فضای دین و جهان سکولار را می‌نگرد و هنر رمانتیک را از این دو منظر مورد تحلیل قرار می‌دهد؛ زیرا پس از ظهور مسیحیت، هنر دیگر مرجعی برای فهم دینی و اخلاقی از جهان نبود؛ زیرا جامعه، عقاید دینی و اخلاقی خود را در آموزه‌های دین مسیح یافت و بدین‌گونه دین از هنر و هنر از دین مستقل شد

۲/۲. نظریه پایان هنر هگل

به واکاوی تحولات هنر در دوران رمانتیک و جایگاه آن در جامعه مدرن می‌پردازد. هگل معتقد است که هنر رمانتیک به دلیل جداسدن شکل و محتوا، دیگر قادر به بیان مفاهیم عمیق و مطلق نیست و در این راستا، به پایان خود نزدیک می‌شود.

هنر و زبان: هگل بیان می‌کند که هنر به‌عنوان وسیله‌ای برای بیان روح، نمی‌تواند به‌طور کامل تجلی‌گر روح باشد. زبان به‌عنوان ابزار توصیف، دیگر اعتبار خود را از دست‌داده و تبدیل به نشانه‌ای بی‌ارزش می‌شود.

نقش دین و فلسفه: او بر این باور است که دین و فلسفه در سلسله‌مراتب شناخت، بالاتر از هنر قرار دارند و هنر نمی‌تواند نیازهای غایی انسان را برآورده سازد.

شرایط مدرن: در عصر مدرن، هنر به واقعیت‌های مبتذل گرفتار شده و احساسات بی‌حد و حصر را بازتاب می‌دهد. این شرایط موجب می‌شود که هنر نتواند جایگاه والای خود را حفظ کند و به یک پدیده تاریخی تبدیل شود. از نظر هگل هنر رمانتیک در مواجهه با واقعیت‌های اجتماعی و اقتصادی مدرن، دچار اضمحلال شده و دیگر نمی‌تواند نیازهای روح را پاسخگو باشد. او بر این باور است که هنر به‌عنوان ابزاری برای شناخت مطلق، اعتبار خود را از دست‌داده و دیگر نمی‌تواند نمایانگر حقیقت وجود باشد.

تبیین هگل از پایان هنر بر دو گونه است: اول اینکه هنر در سیر تکامل و تحول خود، دچار نارسایی درونی می‌شود. در این تلقی، هنر با ماده محسوس و جهان خارج در ارتباط است و در این برهه از تاریخ دیگر در قالب بیان محسوس نمی‌گنجد و در سلسله‌مراتب ابزارهایی که در دست روح و امر مطلق قرار دارد، دین و فلسفه جایگاهی والاتر از هنر برای تجلی روح دارند. تلقی دیگر، پایان هنر از منظر هگل این است که هنر به واقعیت مبتذل عصر مدرن گرفتار شده و دچار هزل و هجو بی‌حد و حصر سوپژکتیوی شده که مضمونی غیر خود ندارد. یگانه رسالت هنر از منظر هگل این است که هنر بر حسب ماهیت و محتوای والای ذاتی‌اش، خود را در قالبی مناسب حسی به ظهور برساند. اما در این عصر (عصر مدرن)، دیگر آن رسالت والای اعصار پیشین را از دست‌داده و در فرهنگی یک‌سره بورژوا، درگیر هیجانات و اغراض شخصی شده است. بازنمود منتزع، فردی و جزئی در هنر، هرگز امر مطلق را به لحاظ کلیتش، تجلی نداده و توانایی بازنمایی و صورت‌بندی آن را ندارد. هنر رمانتیک از آن‌رو به پایان خویش می‌رسد که در عوض تجلی واقعیات ذاتی روح، بیانگر و بازنمود واقعیات انسانی می‌گردد.

نتیجه‌گیری

نظریه پایان هنر هگل به واکاوی تحول و جایگاه هنر در دوران رمانتیک و تأثیرات آن بر شناخت روح و حقیقت می‌پردازد. هگل معتقد است که هنر در مراحل مختلف تاریخ، تجلی روح مطلق بوده و در دوره رمانتیک به اوج خود رسیده است. هنر نخستین مرحله تجلی روح در تاریخ است و در هر دوره به اقتضای روح قومی، خود را به‌گونه‌ای خاص بروز می‌دهد. از این‌رو، هنر مدنظر هگل به گذشته تعلق دارد و در گذشته نیز می‌ماند. هنر کلاسیک زبان

هماهنگی و وحدت بود، اما هنر رمانتیک نمایانگر ناکاملی و ناهماهنگی می‌شود؛ زیرا روح، ناتوانی حس را اثبات می‌کند و برای تجلی بیکرانگی‌اش به دین روی می‌آورد؛ از آن رو که اثر هنری دیگر نیاز ما به مطلق را برآورده نمی‌سازد. ما دیگر همچون یک یونانی در پای یک مجسمه نمی‌ایستیم و به یاری شهود هنری به ادراک نمی‌رسیم. پس این هنر دیگر برای ما مرده است و به امروز تعلق ندارد؛ زیرا شرایط کلی این روزگار و فرهنگ معنوی ما، برای چنین هنری مساعد نیست. در دوره رمانتیک، هنر دیگر قادر به تکامل نیست؛ زیرا در ذات خود قالب‌مند و عینی است هگل بر این باور است که فلسفه و دین دارای حقایق مطلق هستند و هنر نمی‌تواند نیازهای غایی انسان را برآورده سازد؛ بنابراین، هنر به‌عنوان ابزار شناخت مطلق، اعتبار خود را از دست می‌دهد عصر مدرن با تغییرات بزرگ در فناوری، علم و فلسفه، جهان‌بینی انسان را تحت تأثیر قرار داده است. هنرمندان باید از سنت‌ها رها شوند و معیارهای جدیدی بسازند، اما این تغییرات منجر به ناپایداری و ابتدال هنر می‌شود. هنر رمانتیک به دلیل جداشدن شکل و محتوا، دیگر نمی‌تواند تجلی‌گر حقیقت باشد. هگل معتقد است که هنر مدرن فاقد زیبایی‌شناسی واقعی است و نمی‌تواند نیازهای روح را برآورده کند. او نتیجه می‌گیرد که هنر به پلین خود نزدیک شده و جایگاه آن به دین و فلسفه منتقل شده است.

هیدگر نیز مانند هگل، هنر را به تاریخ پیوند می‌دهد و معتقد است که اثر هنری گشاینده جهانی است که تقدیر تاریخی یک ملت را نمایان می‌کند. او هنر را ابزاری برای تحقق حقیقت می‌داند. هیدگر تفکر متافیزیکی را کتمان وجود می‌داند و معتقد است که این تفکر در دوران مدرن به اوج خود رسیده است. او بر این باور است که هنر باید حقیقت را انکشاف دهد و از تعاریف متافیزیکی فراتر رود. هنر از نظر هیدگر، شیوه‌ای در معرض تهدید و در روزگار مدرن رو به خاموشی است؛ زیرا از تعاریفی همچون تقلید صرف، بازنمایی طبیعت و جهان خارج، محصول مباحثات فرهنگی و قدرت، اثری برای نمایش سیر تاریخ یا صرفاً امری زیباشناسانه یا موضوعی برای پژوهش‌های دانشگاهی، به‌شدت گریزان است و فقط در ارتباط با "هنر بزرگ" و تجلی "حقیقت بودن"، معنا می‌یابد. هنر بزرگ از کل هستی و آنچه تاکنون متافیزیک به آن پرداخته، آشنازدایی می‌کند و از مفاهیم مسلط تاکنون، رهایی می‌دهد و جهانی نو را در یک قوم و ملت، تجلی می‌دهد و هرگز به پایان نخواهد رسید و حتی حقایقی نو را طرح‌اندازی می‌کند. هیدگر با انتقاد از نظریه پایان هنر هگل، بر این باور است که هنر هنوز می‌تواند به‌عنوان یک منبع تاریخی و حقیقت ساز عمل کند. او تأکید دارد که آثار هنری بلید ما را به تفکر درباره وجود و حقیقت وادار کنند؛ درحالی‌که هگل معتقد است که هنر در دوران مدرن دیگر نمی‌تواند نیازهای روح را برآورده کند، هیدگر بر این باور است که هنر همچنان می‌تواند گشاینده حقیقت باشد.

در نهایت، مطابق یافته‌های این تحقیق، می‌توان گفت که هنر رمانتیک به‌عنوان یکی از مهم‌ترین جنبش‌های هنری قرن هجدهم و نوزدهم، نه‌تنها تأثیر عمیقی بر تحولات زیبایی‌شناسی و فلسفه هنر گذاشته است، بلکه در ارتباطی تنگاتنگ با نظریه پایان هنر در اندیشه هگل قرار دارد. هگل بر این باور بود که هنر، در طول تاریخ، تکاملی را طی کرده است که در نهایت به نقطه‌ای می‌رسد که دیگر نمی‌تواند به‌عنوان عالی‌ترین شکل بیان حقیقت عمل

کند. از دیدگاه او، هنر رمانتیک که به درون‌گرایی، احساسات شخصی، و محتوای ذهنی‌گرایش دارد، در واقع مرحله‌ای از این تحول است که در آن، هنر به‌جای عینیت‌بخشی به حقیقت مطلق، بیشتر به ابراز فردیت و احساسات شخصی‌گرایش پیدا می‌کند. این امر مطابق با دیدگاه هگل، نشانه‌ای از پایان نقش سنتی هنر در بیان حقیقت است.

با توجه به مبانی نظری مطرح‌شده، می‌توان نتیجه گرفت که هنر رمانتیک، به‌رغم آنکه اوج خلاقیت و بیانگری فردی را به نمایش می‌گذارد، در عین حال نشان‌دهنده محدودیت‌های ذاتی هنر به‌عنوان یک رسانه شناخت نیز هست. از این منظر، همان‌گونه که هگل اشاره می‌کند، هنر نمی‌تواند به‌تنهایی حامل حقیقت مطلق باشد، بلکه باید جای خود را به فلسفه و تفکر مفهومی بدهد. با این حال، نمی‌توان انکار کرد که هنر رمانتیک همچنان الهام‌بخش مکاتب و جریان‌های هنری بعدی بوده و تأثیر آن در حوزه‌هایی مانند ادبیات، موسیقی و نقاشی باقی‌مانده است. بنابراین، پایان هنر در اندیشه هگل نه به معنای نابودی هنر، بلکه به معنای تغییر جایگاه و نقش آن در نظام فکری و شناختی انسان است. در نهایت، یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که هنر رمانتیک، با تأکید بر احساسات و تخیل، اگرچه از نظر هگل نشانه‌ای از عبور هنر از جایگاه سنتی‌اش است، اما در عین حال بستر را برای ظهور سبک‌ها و جنبش‌های هنری نوین فراهم کرده است. این امر بیانگر آن است که مفهوم پایان هنر را نباید به‌عنوان نقطه‌ایستایی در نظر گرفت، بلکه باید آن را به‌عنوان تحولی در نحوه درک و کاربرد هنر در مسیر شناخت و بیان حقیقت تلقی کرد.

این پژوهش با محدودیت‌هایی نیز مواجه بوده است. یکی از مهم‌ترین محدودیت‌ها، عدم دسترسی به برخی منابع اصلی مرتبط با نظریه پایان هنر در اندیشه هگل و تفاسیر متعدد آن است که می‌تواند تأثیر مستقیمی بر تحلیل‌های ارائه‌شده داشته باشد. علاوه بر این، واکاوی هنر رمانتیک در این پژوهش بیشتر بر جنبه‌های کلی و نظری متمرکز بوده و تحلیل‌های عمیق‌تر درباره آثار مشخص و تطبیق آن‌ها با نظریه هگل نیازمند تحقیقات بیشتری است.

پیشنهاد می‌شود که پژوهش‌های آتی به تحلیل دقیق‌تر رابطه میان سبک‌های هنری مختلف و نظریه پایان هنر پرداخته و نقش هنر معاصر در این چارچوب را مورد مطالعه قرار دهند. همچنین، انجام مطالعات میان‌رشته‌ای که بتواند ارتباط نظریات فلسفی هگل را با دیگر رویکردهای زیبایی‌شناسی و نقد هنری تحلیل کند، می‌تواند به درک جامع‌تری از موضوع کمک کند. در نهایت، پیشنهاد می‌شود که مطالعات آینده به تحلیل آثار هنری مشخص در چارچوب این نظریه بپردازند تا بتوان ابعاد عینی‌تر این بحث را روشن ساخت.

فهرست منابع و مآخذ:

- آدورنو، ت. (۱۹۷۰). نظریه زیبایی‌شناسی. مینه‌سوتا: انتشارات دانشگاه مینه‌سوتا.
- پین، جی. (۲۰۱۴). هگل و پایان هنر. انتشارات راتلج.
- دیوید، جیمز. (۱۳۹۵). زیبایی‌شناسی هگل: هنر، اسطوره و جامعه، مترجم: عبدالله سالاروند، تهران: شرکت انتشارات نقش جهان مهر.
- ردینگ، پل. (۱۳۹۳). هگل. ترجمه: محمد مهدی اردبیلی، تهران: انتشارات ققنوس.
- ژیلسون، اتین. (۱۳۹۴). هستی در اندیشه فیلسوفان. ترجمه: حمید طالب‌زاده. تهران: نشر حکمت.
- ژیمنز، مارک. (۱۳۹۳). زیباشناسی چیست. ترجمه: محمدرضا ابوالقاسمی، چ ۳، تهران: نشر ماهی.
- ستیس، و.ت. (۱۳۹۳). فلسفه هگل. ترجمه: حمید عنایت، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- سید احمدیان، علیرضا. (۱۳۹۴). خدایگانی و بندگی. تهران: نشر چشمه.
- عبادیان، محمود. (۱۳۹۰). گزیده زیباشناسی هگل. تهران: فرهنگستان هنر.
- مجتهدی، کریم. (۱۳۹۰). افکار هگل. تهران: ناشر: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- کلارک، دی. (۲۰۰۶). هنر و فلسفه هگل. آکسفورد: انتشارات آکسفورد.
- گات، ب، لوپس. د. (۱۳۹۱). دانشنامه زیبایی‌شناسی. گروه مترجمان، چ ۵، تهران: فرهنگستان هنر.
- گادامر، ه. (۱۹۸۶). حقیقت و روش. تهران: انتشارات بلومزبری.
- لاکست، ژان. (۱۳۹۳). فلسفه هنر. ترجمه: محمدرضا ابوالقاسمی، چ دوم، تهران: نشر ماهی.
- معارف، عباس. (۱۳۹۰). نگاهی دوباره به مبادی حکمت انسی، آبادان: نشر پرسش، آبادان.
- هایدگر، م. (۱۹۷۷). سرچشمه اثر هنری. انتشارات دانشگاه ایندیانا.
- هگل، گ. و. ف. (۱۸۳۵) درس‌های زیبایی‌شناسی. آلمان: انتشارات دانشگاه آلمان.
- هگل، گئورگ ویلهلم. (۱۳۹۱). دانش منطق. ترجمه: ابراهیم ملک اسماعیلی، تهران: نشر نگاه.
- (۱۳۹۱). مقدمه‌ای بر زیباشناسی، ترجمه: ستاره معصومی، تهران: نشر آرشام.
- (۱۳۹۲). دانشنامه علوم فلسفی. ترجمه: حسن مرتضوی، تهران: نشر لاهیتا.
- (۱۳۹۴). آگاهی و خودآگاهی در پدیدارشناسی روح. ترجمه: محمد مهدی اردبیلی، تهران: نشر روزبهان.
- (۱۳۹۰). عقل در تاریخ. ترجمه: حمید عنایت، تهران: انتشارات شفیعی.
- هولگیت، استیون. (۱۳۹۳). زیبایی‌شناسی هگل. ترجمه: گلناز نریمانی. تهران: انتشارات ققنوس.
- James, D. (۲۰۰۹). ART, MYTH and Hegels Aesthetic, continuum international publication group
- Maker, W. (۲۰۰۰). Hegel and Aesthetics, Statey University of New York press
- Shekarkhar, A. & Bani Ardalan, E. (۲۰۲۰), The Historical study and gradual change of Art with the emphasis on theory of End of Art in Hegel's Thought, Philosophical Investigations, Vol. ۱۴, Issue: ۳۲, ۳۰۴-۳۱۵